

İnsan hayatındaki gelişmelerin hikmeti nedir? Neden biz uçaktan, arabadan istifade ederken bizden önceki insanlar istifade edemediler. Hem bugün mevcut olan ilim, daha önceki kavimlerde de olsaydı onların da tefekkürü artmaz mıydı?

İnsanların ekserisi avam olduğu için, gayeyi ispat için getirilen delillerin, avamın anlayacağı basitlik ve sadelik içinde olması gerekir. Yoksa gaye zahir iken, gayeyi ispat etmek için getirilen deliller hafi ve karmaşık olursa, faydadan çok zarar vermiş olunur.

Tevhide getirilen deliller zahir ve açık olmak zorunda, bilimsel olması gerekmez. Mesela; kainatta intizamın ispat edilmesi için ille de nötron ve protondan bahsetmek gerekmiyor, güneşin her gün aynı şekilde doğması, yıldızların yerli yerinde olmaları, çiçeklerin o güzel yüzleri de intizama yeterince işaret ediyor.

İnsan ve bir çiçeğin bünyesinde çalışan zerrelerin hareket keyfiyetinden çok, onların hareketinden çıkan neticeler ve azim maslahatlar esastır. Yani o zerrenin her adımına sayısız fayda ve hikmetler takılmış. Şuursuz ve iradesiz bir zerrenin, bu sayısız fayda ve hikmetleri bilerek takip etmesi veya teşekkülüne mühendislik yapması mümkün ve kabil değildir, esas olan budur. Yoksa o zerrenin hareket keyfiyeti bilimin alanıdır ve herkes bunu bilmekle mükellef değildir.

Maddi ilimler ile manevi makamları kıyaslamak yanlış olur. Zira maddi ilimler tekamül kanunu gereği zaman ve müddetle ve insanların kolektif akli ile elde edilen bir sahadır. Yani peyderpey gelişir ve büyür. Ama manevi makamlarda bu şart yoktur, bir anda veya kısa bir müddet için, insan bu makamları elde edebilir. Sahabelerin, Peygamber Efendimizin (asv) bir dakika sohbeti ile en yüksek makamlara ulaşması meselemize işaret eder.

Üstad Hazretleri maddi ilimler ile manevi ilimleri şu şekilde tasnif ediyor:

"Şöyle ki: Mesail iki kısımdır. Birisinde telâhuk-u efkâr tesir eder. Belki ona mütevakkıftır. Nasıl ki, maddiyatta büyük bir taşı kaldırmak için teavün lâzımdır."

"Kısm-ı diğeride, esas itibarıyla telâhuk ve teavün tesirsizdir. Bin de, bir de birdir. Nasıl ki, hariçte bir uçurum üzerinde atlamak veyahut bir dar yerde geçmekte küll ve küll-ü vahid birdir. Teavün fayda vermez."

"Bu kıyasa binaen fûnunun bir kısmı, büyük taşın kaldırılması gibi teavüne muhtaçtır. Bunların ekserisi, ulûm-u maddiyedendir. Diğer bir kısmı ikinci misale benzer. Tekemmülü def'î, yahut def'î gibi olur. Bu ise, ağılebi mâneviyat veya ulûm-u İlâhiyedendir. Lâkin, eğer çendan telâhuku efkâr bu kısm-ı sâninin mahiyetini tağyir ve tekmil ve tezyid edemezse de, burhanların mesleklerine vuzuh ve zuhur ve kuvvet verir."

"Hem de nazar-ı dikkate almak lâzımdır ki: Kim birşeyde çok tevaggul etse, galiben başkasında gabîleşmesine sebebiyet verir. Bu sırra binaendir ki, maddiyatta tevaggul eden, mâneviyatta gabileşir ve sathî olur. Bu noktaya nazaran, maddiyatta mahareti olanın mâneviyatta hükmü hüccet olmasına sebep olmadığı gibi, çok defa sözü dahi şâyân-ı istimâ değildir. Evet, bir hasta, tıbbî hendeseye kıyas ederek, tabibe bedelen mühendise müracaat edip gösterdiği ilâcı istimal ederse, akrabasına tâziye vermeye dâvet ve kendisi için kabristan-ı fenanın hastahanesine nakl-i mekân etmek için bir raporu istemek demektir. Kezalik, hakaik-i mahzâ ve mücerredat-ı sırfeden olan mâneviyatta, maddiyûnun hükümlerine müracaat ve fikirleriyle istişare etmek, âdetâ lâtife-i Rabbaniye denilen kalbin sektesini ve cevher-i nurânî olan aklın sekeratını ilân etmek demektir. Evet, herşeyi maddiyatta arayanların akılları gözlerindedir. Göz ise mâneviyatı göremez."(1)

Allah'ın isim ve sıfatlarının talimi hususunda, eşyanın derinlemesine bilinmesi gerekmez. Bir çiçeğin göze görünen kısmı da Allah'ın isimleri hakkında insana bir fikir verebilir. Yoksa sadece fenni malumat ile o isim okunur demek hata olur. Hatta Kur'an eşyadan bahsederken, herkesin kavrayabileceği zahir fayda ve hikmetlerinden bahseder; bir fen gibi derinlemesine eşyayı tarif etmez. Mesela; güneşten bahsederken **lamba ve soba** tabirleri ile bahseder, yoksa helyum ve kimyasal yapısından bahsetmez. Bütün insanlar güneşin lamba ve soba yönünü bilir; ama kimyasal yapısını bilmez. İmana dair konularda fenni malumatların etkisi o kadar da değiştirici ve dönüştürücü değildir.

Öyle ise ehl-i hikmetin yani fen ilimlerinde ya da felsefi cihette ileri gitmiş birisinin, fenni ve felsefi malumatı tek başına imana bir fayda temin etmiyor ki, vahye dayanan bir mümine yetişebilsin. Fizikte dünya birincisi olup da iman hususunda küfürde olanlar çoktur; demek hikmet ve fende ileri olmak imanda ve teslimiyette de ileri olmayı gerektirmiyor.

Özet olarak; Allah'ı bilmek ve onun marifetinde derinleşebilmek için kainatta malzeme ve argüman çoktur. Tren, uçak, araba gibi şeyler basit birer nimet olup, marifette ve tefekkürde yegane şeyler değildirler. Bir sineğin sanatı ile bir uçağın

sanatı arasında dağlar kadar fark vardır. Uçak sineğin yanında geri kalıyor, hal böyle iken eski insanlar tefekkürde malzeme kıtlığı çekmiş demek yanlış olur. Kaderin cilvesine bak ki, bu zaman insanları teknoloji geliştikçe tefekkür ve ibadetten uzaklaşıp maddeye tapınmışlar. Lambayı bulduğunda güneşini unutmuş. Uyduruk bir lambayı keşfetmeyi güneşe bedel tutmuş ve burnunu havaya dikerek küfür ve gaflet bataklığına sürüklenmişler.

(1) bk. [Muhakemat, Birinci Makale \(Unsuru'l-Hakikat\)](#)